

Received:
26 June 2022
Revised:
30 July 2022
Accepted:
14 September 2022
Published:
21 September 2022
P.P: 121-151

ISSN: 2008-3564
E-ISSN: 2645-5285

The Crisis Management Model Based on Imam Ali's (AS) Governance Thought (A Case Study: Corona Virus)

Reza Hosnavi¹ | Alireza Jafari Zad² | Ali Tohidian³

Abstract

Background and purpose: This research aims to discover the factors that cause the crisis, including the lack of people's support; hoarding and looting; the rebelliousness of some managers; Rumors, lies and evil words in the government of Hazrat Ali (AS), presentation of the crisis management model based on Imam Ali's (AS) governance thought, and also the comparative comparison of the mentioned cases with the Corona crisis, has been studied and researched. **Research methodology:** using the library method, he collected the required data and analyzed the research data using a descriptive-analytical method. **Findings and Conclusion:** The findings of the research show that Imam Ali (AS) as the leader of the Islamic society, is a special model in crisis management. Therefore, this research has dealt with the crisis management by Imam Ali (AS) during his rule in three stages: pre-crisis management, crisis management and post-crisis management and the implementation of these stages in the face of the Corona crisis. Some of his actions have been reviewed at different stages. Pre-crisis stage considering the importance of influencing decisions and actions in this stage, which has its own characteristics and requirements, and the need to address this period of time as a pre-crisis stage. The crisis stage includes: mobilizing human resources, eliminating or reducing the power of crisis-causing factors, informing and raising awareness, seeking God's help to solve the crisis, and consulting with the crisis management team. Finally, His Holiness' actions after the crisis include transparency, order and support for the injured.

Keywords: Amir al-Mo'minin Ali (AS); Corona Virus; Crisis Management; Crisis Management Model.

1. Full Professor, Department of Management and Industrial Engineering, School of Management and Industrial Engineering, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran

2. Ph.D. Candidate, Department of Future Studies, Faculty of Management and Economics, Imam Hossein University (AS), Tehran, Iran

3. Corresponding Author: Master's Degree, Crisis Management, Passive Defense University Complex, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran. Towhidian.ali@gmail.com

Cite this Paper: Hosnavi, R & Jafari Zad, A & Tohidian, A. (2022) The Crisis Management Model Based on Imam Ali's (AS) Governance Thought (A Case Study: Corona Virus). *Crisis Management and Emergency Situations*, 14(2), 121–151.

۲

سال چهاردهم
تابستان ۱۴۰۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۵
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۳
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰
صص: ۱۵۱-۱۲۱

شابا چاپی: ۲۰۰۸-۳۵۶۴
الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۸۵

الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) (مطالعه موردی: ویروس کرونا)

رضا حسنوی^۱ | علیرضا جعفری زاد^۲ | علی توحیدیان^۳ ^{id}

چکیده

زمینه و هدف: این پژوهش با هدف کشف عوامل ایجاد بحران، شامل عدم پشتیبانی مردم؛ احتکار و تاراج؛ تمرد برخی از مدیران؛ شایعات، دروغ و سخنان اشرار در حکومت حضرت علی (ع)، ارائه الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) و همچنین مقایسه تطبیقی موارد مذکور با بحران کرونا، را مورد بررسی و تحقیق قرار داده است.

روش شناسی پژوهش: با استفاده از روش کتابخانه‌ای، داده‌های مورد نیاز را جمع‌آوری و به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی داده‌های پژوهش پرداخته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: یافته پژوهش نشان می‌دهد که امام علی (ع) به‌عنوان رهبر جامعه اسلامی، الگوی ویژه‌ای در مدیریت بحران‌ها به کار برده است. لذا این پژوهش به مدیریت بحران توسط امام علی (ع) در دوران حکومت ایشان طی سه مرحله: مدیریت پیش از بحران، مدیریت حین بحران و مدیریت پس از بحران و تطبیق این مراحل در مواجهه با بحران کرونا پرداخته است. برخی از اقدامات ایشان در مراحل مختلف بررسی شده است. مرحله پیش از بحران با توجه به اهمیت تأثیرگذاری تصمیمات و اقدامات در این مرحله، که ویژگی‌ها و اقتضائات خاص خود را دارد و ضرورت پرداختن به این مقطع زمانی را به‌عنوان مرحله پیش از بحران مطرح می‌سازد. مرحله حین بحران شامل: بسیج منابع انسانی، حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زا، اطلاع رسانی و آگاه‌سازی، طلب یاری از پروردگار برای حل بحران و مشورت با تیم مدیریت بحران می‌باشد. در نهایت، اقدامات آن حضرت پس از بحران، شامل شفاف‌سازی، ایجاد نظم و حمایت از آسیب‌دیدگان است.

کلیدواژه‌ها: امیرالمؤمنین علی (ع)؛ ویروس کرونا؛ مدیریت بحران؛ الگوی مدیریت بحران.

۱. استاد، گروه مدیریت و مهندسی صنایع، دانشکده مدیریت و مهندسی صنایع، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.
۲. دانشجوی دکترای تخصصی، آینده پژوهی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.
۳. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد، مدیریت بحران، مجتمع دانشگاهی پدافند غیرعامل، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.
Towhidian.ali@gmail.com

استناد: حسنوی، رضا و جعفری زاد، علیرضا و توحیدیان، علی. (۱۴۰۱) الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) (مطالعه موردی: ویروس کرونا). فصلنامه مدیریت بحران و وضعیت‌های اضطراری، ۱۴(۲)، ۴۱-۱۱.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع) © نویسندگان

مقدمه

پرداختن به موضوعات خاص و نوین و مسائل روز و نیازهای زمان، به خصوص در مدیریت از دیدگاه اسلامی نیز اهمیتی ویژه دارد (مطهری، ۱۳۹۰، ص ۱۱)؛ از این رو، این پژوهش با توجهی همه جانبه تاریخی، حدیثی و در عرصه های نظری و کاربردی به اقدامات حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران ها داشته و سعی در پرداختن به ابعاد مختلف و الگوهای تطبیقی در شیوه مدیریت بحران توسط حضرت علی (ع) و مدیریت بحران مبارزه با کرونا دارد. گرچه ممکن است نوع بحرانی که حضرات معصومین با آن مواجه بوده اند با بحران های معاصر تفاوت داشته باشد، ولی درک و شناخت منطق پاسخ به بحران یا به عبارتی، مدیریت بحران آن ها می تواند کمک زیادی به انسان معاصر نماید.

هرچند تاکنون در تحقیقات متعددی به بررسی مدیریت از منظر امیرالمؤمنین (ع) پرداخته شده است که بعضی به بررسی تاریخی (یزدانی، ۱۳۸۱) و بعضی به بررسی روایی اقدام کرده اند (مردانی، ۱۳۹۰)، اما اکثر این تحقیقات به موضوعات خاص و کاربردی نپرداخته و به بررسی اصول کلی مدیریت از دیدگاه آن حضرت بسنده نموده اند؛ علاوه بر این، تاکنون در تحقیقات انجام شده در رابطه با تطبیق شیوه های مدیریتی در مواجهه با بحران های نوین مانند تهدیدات بیولوژیکی، دنیاگیری بیماری ها نظیر بیماری کرونا، با شیوه های مدیریتی حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران های زمان حکومت ایشان، پژوهشی انجام نشده است. لذا با توجه به خلأهای مشاهده شده در زمینه پرداختن به موضوعات تخصصی و خاص در بررسی تطبیقی مدیریت بحران توسط حضرت علی (ع) و مدیریت بحران کرونا، پژوهشگران این موضوع را انتخاب نمودند؛ در این پژوهش سعی شده، با نگاهی کاربردی به بررسی عوامل ایجاد بحران، اقدامات حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران، مراحل مدیریت بحران و اقدامات حضرت (ع)، پرداخته شود.

سؤالات پژوهش این است:

مدیریت بحران ویروس کرونا با استفاده از الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) چگونه است؟

عوامل ایجاد بحران چیست؟

تطبیق اقدامات حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران‌های زمان حکومت خویش و بحران بیماری کرونا در عصر حاضر چگونه صورت می‌گیرد؟

مبانی نظری

لازم است که در این پژوهش مفاهیم بحران و کرونا مورد بررسی قرار بگیرند.

بررسی مفهوم لغوی بحران: بحران، لغتی یونانی است که در نزد اطباء «تنازع طبیعت با مرض» را گویند (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳، ص ۴۳۹).

بررسی مفهوم اصطلاحی بحران: مدیریت بحران، نقشه‌ای برای به حداقل رساندن آسیب بحران است و حتی در برخی موارد می‌تواند به کلی موجب از بین رفتن یک بحران احتمالی شود (مادزارو، چالش‌های آینده و اهمیت روزافزون مدیریت بحران، ص ۸). «استیون فینک» مدیریت بحران را این گونه توصیف می‌کند: «هنر از بین بردن خطراتی که باعث می‌شود شما بتوانید بر سرنوشت خود مسلط شوید» (دولین، ۲۰۰۷، ص ۱۶۱).

بررسی مفهوم لغوی کرونا: واژه «کرونا ویروس» از کلمه زبان لاتین "corōna" یا کلمه یونانی "κορώνη" به معنی تاج یا هاله گرفته شده است. این واژه به مشخصه ظاهری ویریون‌ها (شکل عفونی ویروس) که در زیر میکروسکوپ الکترونی دیده می‌شود، اشاره دارد که حاشیه‌ای از سطح بزرگ و پیازدار داشته و یادآور تصویری از یک تاج سلطنتی، یا تاج خورشیدی است. از این رو کرونا ویروس را «ویروس تاج‌دار» نیز می‌نامند.

بررسی مفهوم اصطلاحی کرونا: کرونا ویروس‌ها خانواده بزرگی از ویروس‌ها هستند، که از بیماری سرماخوردگی گرفته تا بیماری‌های شدیدتر همانند سندرم تنفسی خاورمیانه ۲، و سندرم حاد تنفسی ۳ را شامل می‌شود. (آفاعلی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱). سازمان بهداشت جهانی ۴، جدیدترین نوع ویروس جهش یافته را معرفی کرده. کرونا ویروس جدید ۵ یک سویه جدید است که قبلاً شناخته نشده بود (سازمان بهداشت جهانی).

1. Fink, Steven

2. MERS-CoV

3. SARS-CoV

4. World Health Organization. Coronavirus. 2020. Available from: <https://www.who.int/health-topics/coronavirus>.

5. nCoV

عوامل ایجاد بحران: وقتی بحران به وقوع پیوست و نشانه‌های آن ظاهر و بارز شد، مدیران به منظور فائق آمدن بر آن، تمام سعی و تلاش خود را به کار می‌گیرند تا راه حل مناسبی برای آن پیدا کنند. البته «نوع‌شناسی» بحران نیز حائز اهمیت است؛ زیرا اقداماتی که به منظور حل بحران انجام می‌پذیرد، بستگی به نوع بحران‌ها دارد. از این رو، در این پژوهش، ابتدا به عوامل ایجاد بحران می‌پردازیم و سپس بر اساس تأثیرات نامطلوبی که بحران‌ها می‌تواند بر حکومت نوپای امام علی (ع) داشته باشد، مدیریت حضرت علی (ع) را که می‌تواند کمک شایانی به مدیریت بحران‌های مشابه در عصر حاضر داشته باشد مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در دوران حکومت امیرالمؤمنین علی (ع)، سه جنگ داخلی برای آن حضرت (ع) پیش آمد: جمل، صفین و نهروان. این سه جنگ ناخواسته که ناکشین، قاسطین و مارقین بر امام (ع) تحمیل کردند، تحولات و بحران‌های بسیاری را در جامعه اسلامی ایجاد کرد و مانع از اجرای برنامه‌های انقلابی و اصلاحی شد که حضرت (ع) برای دوران حکومت خود در نظر گرفته بودند (ستوده نیا و جانی پور، ۱۳۹۱).

الگوهای مدیریت بحران

مطالعات مختلف، توسط افراد مختلف، الگوهای چندگانه‌ای را عرضه کرده که مهمترین آن‌ها از این قرار است: الگوی شش مرحله‌ای لیتل جان، الگوی پیازی شکل میتراف (بابایی اهری، ۱۳۸۲: ۱۲۱ - ۱۲۲)، الگوی چرخه‌ای یا سیستمی لجات (افتخاری و حسین‌زاده، ۱۳۸۹: ۹۲ و ۹۳)، الگوی پنج مرحله‌ای میتراف و پیرسون (مرادی، ۱۳۹۱: ۲۹؛ اسکندری، ۱۳۹۲: ۲۳)، الگوی جامع مدیریت بحران، الگوی رسیدگی جامعه فینک، الگوی تقدیرگران (حسین‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۶)، الگوی خوداتکایی و الگوی عملیاتی (گودرزی، ۱۳۸۹: ۱۳۳)، الگوی سلسله‌مراتبی یا هرمی (رویکرد فرماندهی و کنترل) (اسکندری، ۱۳۹۲: ۱۷). نکته قابل توجه این است که همه این الگوها کم و بیش در چرخه‌ای مشترکند که شامل پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی است و دارای مراحل زنجیره‌ای تکوین و ظهور، اوج‌گیری و گسترش و سرانجام افول هستند. شروع (قبل از بحران در این مرحله فشار، تهدید در حد خفیفی شکل می‌گیرد و حالت نبود تهدید به ظهور تهدید تغییر می‌کند؛ یعنی شرایط عادی به غیرعادی تبدیل می‌شود.

تشدید بحران، این مرحله مترادف بحران است که فشار و تهدید در حد اوج خود قرار می‌گیرد و وقوع جنگ و درگیری نظامی را محتمل می‌سازد.

مرحله فروکش (بعد بحران)، نقطه مقابل مرحله تشدید است که به حالت قبل از بحران نزدیک می‌شود و فشار و تهدید رو به کاهش می‌نهد.

مرحله تأثیر (جامانده از بحران)، مرحله پایانی است، همانا تأثیرات به‌جامانده از بحران است. این روند، چرخه عمر بحران نامیده می‌شود. چرخه عمر بحران بیان می‌کند که هر بحران چندین مرحله را طی می‌کند. اقدامات مدیریت بحران شامل تمام این مراحل، و در هر مرحله تدابیر ویژه‌ای مورد نیاز است که بتواند عملیات کنترل و کاهش آسیب و بازگشت به وضعیت مطلوب را در پی داشته باشد (رحیمی (روشن)، ۱۳۹۹).

عوامل و مصادیق بحران

الف) بررسی برخی از عوامل ایجاد بحران در حکومت امام علی (ع)

۱- عدم پشتیبانی مردم

شهر کوفه در ابتدای حکومت حضرت علی (ع) از جهت توان و قدرت مالی و نظامی از اهمیت بالایی برخوردار بود؛ به‌طوری که می‌توانست در مسائل و مشکلات، یک پشتوانه مهم برای مقابله با دشمن محسوب شود. به‌عنوان مثال وقتی امام علی (ع) از «ابوموسی اشعری»؛ کارگزار کوفه درخواست تدارک نیرو برای جنگ با اصحاب جمل را نمود، ابوموسی با القای شبهه مبنی بر اینکه جنگ با اصحاب پیامبر (ص) جایز نیست و جنگ جمل، جنگ بین دو نفر از اصحاب پیامبر خداست و مردم حق دخالت در این جنگ را ندارند، مردم را از همراهی و مشارکت با امام علی (ع) باز داشت (ابن قتیبه دینوری، ۱۴۱۰ هـ-ق، ج ۱، ص ۸۵؛ مسعودی، ۱۴۰۹ هـ-ق، ج ۲، ص ۳۵۹) در جای دیگری در مورد اهمیت شهرهای عراق فرمودند: «مال و لشکر در عراق است» (ابن اعثم کوفی، الفتوح، ج ۲، ص ۴۴۵). این سخنان، حکایت از این نکته دارد که امام علی (ع) برای اداره حکومت و برخورد با مسائل، بر اصل حمایت مردمی و پشتیبانی آحاد ملت تأکید ویژه‌ای داشته‌اند، و از سوی دیگر می‌توان بیان داشت عدم همراهی و مشارکت مردم، از عوامل بحران‌ساز در حکومت حضرت علی (ع) بود.

همکاری و هم‌افزایی جمعی سازمان‌های مردم‌نهاد در عمل و استفاده از ظرفیت نیروهای مردمی و همچنین نقش گروه‌های جهادی در مبارزه با این ویروس منحوس حائز اهمیت است، استفاده از ظرفیت تشکلهای مختلف مانند دانشجویان، طلاب و ... به‌صورت گروه‌های جهادی در بیمارستان‌ها، آرامستان‌ها، سطح شهر و هر جای دیگری که نیاز به خدمات عمومی دارد می‌تواند کارساز باشد.

۲- احتکار و تاراج

حضرت علی (ع) خطاب به مالک اشتر فرمودند: «امْنَعْ مِنَ الْاِحتِکَارِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَنَعَ مِنْهُ، وَلَيْكُنْ الْبَيْعُ بَيْعاً سَمِعَافاً بِمَوَازِينِ عَدْلِ، وَاسْعَارٍ لَا تُجْجِفُ بِالْفَرِيقَيْنِ مِنَ الْبَائِعِ وَالْمُبْتَاعِ، فَمَنْ قَارَفَ حُكْرَةً بَعْدَ نَهْيِكَ آيَا، فَكُلُّ بِهِ وَعَاقِبُهُ فِي غَيْرِ اسْرَافٍ»، (نهج البلاغه، دشتی، ص ۴۱۴)

«از احتکار (به شدت) جلوگیری کن، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از آن منع فرمود و باید معاملات با شرایط آسان صورت گیرد: با موازین عدل و نرخ‌هایی که نه به فروشنده زیان رساند و نه به خریدار، و هر گاه کسی بعد از نهی تراز احتکار، دست به چنین کاری زند او را کیفر ده، ولی (هرگز) در مجازات زیاده‌روی نکن».

و همچنین امیرمؤمنان (ع) خطاب به مالک اشتر نخعی می‌فرماید: «أَنَّ فِي كَثِيرٍ مِنْهُمْ ضَيْقاً فَاحِشاً، وَشَحْناً قَبِيحاً، وَاحْتِكَاراً لِلْمَنَافِعِ، وَتَحَكُّماً فِي الْبَيَاعَاتِ، وَذَلِكَ بَابُ مَضَرَّةٍ لِلْعَامَّةِ، وَعَيْبٌ عَلَى الْأُولَاءِ» (همان)، «بدان با تمام آنچه گفتم در میان آن‌ها جمع کثیری هستند به شدت تنگ نظر و بخیل زشت کار و احتکارکننده مواد مورد نیاز مردم و اجحاف‌کننده در تعیین قیمت‌ها و این‌ها موجب زیان برای توده مردم و عیب و ننگ بر زمامدارانند».

همان‌طور که ذکر شد در آموزه‌های نهج البلاغه نیز در خصوص مذمت احتکار سخنان فراوانی وارد شده است و امروزه در بحران دنیاگیری کرونا نیز، عده‌ای در کنار این ویروس و اقدام دشمنان، با دشمنان همسو شده و به موازات ویروس منحوس کرونا با احتکار اقلام بهداشتی مورد نیاز مردم آرامش روحی و روانی، معیشت و اقتصاد مردم را هدف قرار داده، با اقدام سودجویانه خود در سیستم انتقال و توزیع کالای مورد نیاز و ضروری مردم در این شرایط بحرانی، سلامت

مردم را اسباب درآمدزایی و ثروت‌اندوزی از راه احتکار و گرانفروشی کرده و باعث تشدید اوضاع بحرانی شده‌اند.

۳- تمرد برخی از مدیران

یکی از عوامل بحران‌ساز در سیره مدیریتی امام علی (ع) نافرمانی و اطاعت‌ناپذیری ابوموسی اشعری بود. وقتی امام علی (ع)، عازم بصره بودند با ارسال نامه به ابوموسی اشعری فرمان می‌دهند تا وی به همراه سپاهی از مردم کوفه به ایشان ملحق گردند و در آن نامه اطاعت‌پذیری را یکی از وظایف کارگزاران حکومتی برشمردند (شامی، ۱۴۲۰ق، ص ۳۴۰). تمرد و سرپیچی ابوموسی به عنوان یکی از کارگزاران نظام اسلامی باعث ایجاد بحران شد.

تمرد و نافرمانی مدیران در سلسله مراتب سازمانی با توجه به موقعیت‌های پیش رو می‌تواند مشکلات عدیده‌ای را برای سازمان به وجود آورد. وقتی که این تمرد و نافرمانی در شرایط بحرانی رخ دهد، می‌تواند مدیریت بحران را در سازمان، کاهش داده و مجموعه را در مواجهه با بحران‌های احتمالی ناکارآمد سازد. بنابراین، عدم اطاعت‌پذیری، یکی از عوامل بحران‌زا محسوب می‌شود. در سیره مدیریتی امام علی (ع)، برخی از نافرمانی‌ها و تمرد از فرامین حاکم اسلامی باعث می‌شود تا نظام اسلامی با بحران مواجه شود (نقی پورفر، ۱۳۹۳ هـ.ش، ص ۱۰۵).

در عصر حاضر و در راستای مبارزه با کرونا نیز عدم همکاری برخی از مدیران میانی در اجرای دستورالعمل‌های بهداشتی و مصوبات کمیته ملی مبارزه با کرونا مشهود است، که این کارشکنی‌ها باعث ایجاد اختلال در امر مدیریت بحران شده و جامعه را از رسیدن به اهداف خود باز می‌دارد. اگر مسئولین تصمیم‌ساز در ستاد ملی مبارزه با کرونا بتوانند سیستم نظارتی خود را تقویت نموده و پایش بیشتری بر روند اجرایی مصوبات در سطوح مختلف جامعه داشته باشند، مسیر مدیریت بحران هموارتر و بازدهی بیشتر خواهد شد.

۴- شایعات، دروغ و سخنان اشرار

حضرت علی (ع) می‌فرماید: «وَإِنِّي لَأَعْبُدُ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ بَيَاطِلٍ، وَأَنْ أَفْسِدَ أَمْرًا قَدْ أَصْلَحَهُ اللَّهُ. فَدَعُ مَا لَا تَعْرِفُ، فَإِنَّ شِرَارَ النَّاسِ طَائِرُونَ إِلَيْكَ بِأَقْوِيلِ السُّوءِ، وَالسَّلَامُ»، (نهج البلاغه، دشتی، نامه ۷۸، ص ۴۴۰)

«من از اینکه کسی سخن بیهوده بگوید متنفر و از اینکه کاری را که خدا اصلاح کرده بر هم زنم بیزارم (من خواهان وحدت امت اسلام و خاموشی آتش فتنه‌ام) آنچه را نمی‌دانی رها کن (و به شایعات و سخنان اشرار گوش فرا مده) زیرا مردم شرور سخنان نادرستی را به تو می‌گویند (تا تو را از راه حق منحرف سازند) والسلام».

ایشان در نامه‌ای به معاویه هم می‌فرمایند:

«أَمَّا بَعْدُ فَقَدْ آنَ لَكَ أَنْ تَنْتَفِعَ بِاللَّمَحِ الْبَاصِرِ مِنْ عَيَانِ الْأُمُورِ، فَقَدْ سَلَكَتَ مَدَارِجَ أَسْلَافِكَ بِادِّعَائِكَ الْأَبَاطِيلَ، وَأَقْتَحَمْتَ غُرُورَ الْمَنِّ وَالْكَاذِبِ» (نهج البلاغه، دشتی، نامه ۶۵، ص ۴۳۰)

«اما بعد از حمد و ثنای الهی زمان آن فرا رسیده است که تو از مشاهده حقایق روشن با چشم بینا بهره‌مند گردی (و ادعاهای باطل خود را کنار بگذاری) ولی (مع الاسف) تو همان مسیر گذشتگان خود را با ادعاهای باطل و ورود در دروغ و فریب‌فکنی و اکاذیب می‌پیمایی».

معاندان و بدخواهان مردم حتی در شرایطی که بسیاری از کشورها در سراسر دنیا و ایران درگیر مهار و کنترل تهدیدات و خطرات بیماری کرونا هستند با اخبار جعلی، سیاه‌نمایی، شایعه‌پراکنی، سلامت و آرامش روانی مردم را هدف قرار داده تا با دروغ‌پردازی و عملیات روانی، نارضایتی و احساس ناامنی را در جامعه تشدید کنند.

پیشنهاد می‌شود برای جلوگیری از این امور و همچنین مقابله با شایعات، اکاذیب و سخنان اشرار، با برنامه‌ریزی‌های منظم و استفاده از راهکارهای مختلف فرهنگی و آموزشی، نسبت به اعتلای سطح سواد رسانه‌ای جامعه اقدام گردد تا تلاش اشرار، شایعه‌پراکنی و دروغ‌پردازی آن‌ها مورد استقبال در سطح جامعه قرار نگیرد.

ب) اقدامات امام علی (ع) برای مدیریت بحران

امام علی (ع) به‌منظور حل بحران‌های پیش رو، اقدامات مدیریتی را مورد توجه قرار می‌دادند. این اقدامات، بر اساس هر یک از مراحل، در ذیل مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد:

۱- مرحله پیش از بحران

باید در نظر داشت ۲۴ ساعت اول بحران ویژگی‌ها و اقتضائات خاص خود را دارد که ضرورت پرداختن به این مقطع زمانی را به عنوان مرحله شروع بحران مطرح می‌سازد (روشندل اربطانی و دیگران، ۱۳۸۸ ه-ش).

در زمان حکومت حضرت علی (ع) نیز به منظور مقابله با بحران‌های پیش رو، ایشان اقدام به تشکیل شرطه الخمیس به عنوان یک سازمان موفق نمودند.

شرطه الخمیس به مثابه فداییان و نیروهای ویژه امام علی (ع) می‌باشد که با آن حضرت تا پای جان بیعت کرده بودند و از سوی امام (ع) وظایف مهمی همچون حفظ نظم و امنیت دارالخلافه به آن‌ها محول شده بود (صفری فروشانی و میرزایی، ۱۳۹۱، ص ۷۳).

شرطه الخمیس از نیروهای نخبه، باایمان، سخت کوش و گوش به فرمان تشکیل شده بود که در دوران سخت حضور امام در عراق، در خدمت ایشان قرار داشتند. حضور چهره‌های برجسته اسلام در این لشکر، گواه شوکت و عظمت آن است.

با استناد به منابع اصلی تاریخ اسلام و سیره حضرت علی (ع) مهمترین ویژگی شرطه الخمیس موفق و مفید بودن فراتر از حد تصور این سازمان است (عاملی، ۱۳۸۹ ه-ق، ج ۳۴، ص ۳۸). باید تأکید کرد که با بررسی تاریخ، کارایی و اثربخشی شرطه الخمیس به هیچ عنوان قابل انکار نبوده و مورد قبول و تعجب همگان می‌باشد (طبری آملی، ۱۴۱۳ ه-ق، ص ۳۷۲).

در ادامه به یکی از ویژگی‌های مهم شرطه الخمیس به عنوان یک سازمان موفق می‌پردازیم:

۱-۱- تفویض اختیار

در ساختار شرطه الخمیس حضرت علی (ع) به نسبت توانمندی‌ها، استعداد و قابلیت‌های افراد، اختیاراتی را به آن‌ها تفویض می‌نمودند، در ساختار مذکور کنترل به صورت حداقلی بوده و در عوض، شرایط برای یادگیری تک‌تک افراد مستعد فراهم بوده است. همچنین این یادگیری‌های فردی در حین مشورت‌های متعدد حضرت علی (ع) با یاران خود با دیگر افراد به اشتراک گذاشته می‌شد و یادگیری سازمانی به نحوی که دانسته‌ها و تجارب از سطح اعضا و گروه‌ها فراتر رفته و متعلق به سازمان می‌شد به ارمغان می‌آمد (ثقفی، ۱۳۹۵ ه-ق، جلد ۲، ص ۴۸۲).

البته در شرطه الخمیس یا به عبارت دیگر بر اعضای آن نیز نظارت وجود داشت و حضرت علی (ع)، گاه خود شخصاً اعضای خطاکار شرطه الخمیس را تنبیه می نمودند (همان، ص ۱۲۱). در شرایط کنونی و مواجهه با بحران بیماری کرونا نیز تفویض اختیار به مجموعه های کاربردی و اجرایی با دانش، بصیرت و قدرت عملیاتی لازم امری ضروری می باشد. به عنوان مثال، تشکیل ستاد ویژه ای جهت مبارزه با بیماری کرونا که متشکل از وزارت بهداشت، نیروهای مسلح، وزارتخانه های تأثیرگذار، شهرداری و ... می باشد با گرفتن اختیارات لازم و افزایش دسترسی، می تواند تصمیم سازی ها در خصوص مدیریت بحران و همچنین روند اجرایی و عملیاتی اقدامات را با تأثیرگذاری کمی و کیفی بیشتر در جامعه داشته باشد.

پیشنهاد می گردد از طرف مسئولین عالی رتبه کشور، مصوبات ستاد مبارزه با کرونا، برای تمامی دستگاه ها لازم الاجرا گردد، و ضمن پایش و رصد توسط مسئولین قضایی، با متخلفین برخورد قاطع صورت گیرد.

۲- مدیریت حین بحران

برخی از اقدامات مدیریتی که در مسائل بحرانی مورد توجه قرار می گیرند، مربوط به زمانی هستند که بحران شکل گرفته و سازمان در هر صورت در آن گرفتار شده است. برخی از مهمترین اقداماتی که به عنوان مدیریت حین بحران در سیره علوی مطرح هستند، به شرح ذیل می باشند:

۲-۱- طلب یاری از پروردگار برای حل بحران

حضرت علی (ع) در نامه هایی که به زمامداران و مدیران ارشد نظام می نگارند، استمداد و یاری جستن از خدا در وظایف سازمانی را مورد توجه قرار می دهند. به عنوان مثال، در نامه ای به «محمد بن ابی بکر» در این خصوص فرمودند: «وَأَذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ، وَأَكْثِرِ اسْتِعَانَةَ بِاللَّهِ يَكْفِكَ مَا أَهَمَّكَ وَيُعِينِكَ عَلَى مَا يُنْزِلُ بِكَ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ» (نهج البلاغه، دشتی، نامه ۳۴، ص ۳۸۴)، «زیاد از خدا طلب کمک و یاری نما؛ زیرا که او مشکلات تو را کفایت می کند و در سختی هایی که بر تو تحمیل می گردد، تو را یاری می رساند» و در نامه دیگری که برای برخی از زیردستان خویش

نوشته‌اند، می‌فرمایند: «فاستعن بالله علی ما أهمک» (همان، نامه ۴۶، ص ۳۹۶)، در مشکلات و ناگواری‌ها از خدا یاری بجو.

در شرایط بحرانی و با توجه به موارد مطرح شده فوق، تشکیل ستادی برای پیگیری مسائل معنوی و مدیریت امور معنوی و روانی ضروری می‌باشد، در این ستاد معنوی باید همه نهادهای فرهنگی، حوزه علمیه و سازمان تبلیغات نقش داشته باشند و به موازات خدمات بهداشتی و درمانی که از طریق ستاد مبارزه با کرونا انجام می‌شود، این ستاد نیز در عرصه معنوی فعال باشد. پس از تشکیل ستاد مذکور اهتمام به پیشنهادهای ذیل در قالب تشکیل کمیته‌های اجرایی توصیه می‌گردد:

الف: کمیته پاسخگویی به شبهات اعتقادی، چرا که در شرایط بحرانی برای افراد جامعه سوالات اعتقادی هم به وجود خواهد آمد. یکی دیگر از مسائل حائز اهمیت پخش دعا و مناجات از شبکه‌های مختلف صدا و سیما می‌باشد، این مسئله باید توسط مسئولین صدا و سیما و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سایر فعالین اجتماعی تقویت شود.

ب: کمیته اعتلای روحیه معنوی: یکی دیگر از وظایف کمیته‌های ستاد معنوی مبارزه با کرونا، شرح و تفسیر دعا‌های تأثیرگذار مثل دعای هفتم صحیفه سجاده که مقام معظم رهبری فرمودند و مناجات شعبانیه و ... توسط عالمان برجسته در شبکه‌های سراسری صدا و سیما و ... است، این امور باعث تقویت هرچه بیشتر ثبات، مقاومت، تحمل و صبر مردم می‌گردد.

۲-۲- بسیج منابع انسانی

حضرت علی (ع) «هاشم بن عتب» را که به «مرقال» معروف بود، فراخواندند و او را همراه نامه‌ای پیش ابوموسی اشعری، (که قبلاً هم از سوی عثمان حاکم کوفه بود) فرستادند و دستور داد نامه را به ابوموسی برساند و در آن نامه از وی خواسته بود تا مردم را همراه هاشم به جهاد فرستد (مفید، ۱۴۱۳ ه-ق، ص ۲۶۲). مضمون نامه چنین بود: از علی، امیرمؤمنان به «عبدالله بن قیس». اما بعد، من هاشم بن عتب مرقال را پیش تو فرستادم تا مسلمانانی را که آنجا هستند همراه او گسیل داری تا به جنگ مردمی بروند که بیعت مرا شکسته‌اند و شیعیان مرا کشته‌اند و میان این امت بدعتی بزرگ پدید آورده‌اند. همین که او با این نامه پیش تو رسید، مردم را همراه او اعزام کن و او را معطل مکن و من تو را در امارت شهری که هستی باقی نگذارده‌ام، مگر اینکه از یاران و مددکاران من در این موضوع باشی. والسلام (همان، ص ۲۶۲).

یکی از مهم‌ترین اقداماتی که در مدیریت بحران، مورد توجه مدیران بحران است، بسیج منابع انسانی و امکانات موجود در سازمان برای کنترل شرایط نابسامان به وجود آمده است. با شیوع ویروس کرونا نیز کشور دچار یک بحران عظیم گردید و طبق نظریه تعادل در مدیریت بحران ۱ موازنه و تعادل بین نیازمندی‌ها و توانمندی‌ها از بین می‌رود و وارد شرایط بحرانی می‌شویم. در این صورت برای بازگشت به حالت متعادل، باید با افزایش توانمندی‌ها جامعه را به حالت عادی بازگردانیم، و با توجه به محدود بودن امکانات و تجهیزات و زیرساخت‌های هر جامعه‌ای، در اینجا عامل بسیار مهم و حائز اهمیت استفاده حداکثری از توان مردمی و بسیج منابع انسانی می‌باشد. در زمان شیوع ویروس کرونا نیز انتظار می‌رود نیروهای مردمی با حضور حداکثری خود نسبت به افزایش توانمندی‌ها و ارائه خدمات در زمینه‌های مختلف در سطح جامعه نقش بسزایی داشته، و بسیج و پشتیبانی مردمی باعث بهینه‌سازی و افزایش بهره‌وری اقدامات مدیریت بحران شوند. برای مدیریت شرایط مذکور پیشنهاد می‌شود که تخمین نیازها، سنجش امکانات و شرایط موجود و همچنین اولویت‌بندی مناسب، به منظور کنترل و مهار بحران، با جدیت تمام در سطح جامعه انجام شود.

۳-۲- حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زا

در سیره حضرت امام علی (ع) مواردی مشاهده می‌شود که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان اقداماتی برای حذف یا کاهش عوامل بحران‌زا یاد نمود. به‌عنوان مثال، یکی از عوامل تأثیرگذار و پیش‌برنده بحران جمل، همراهی «عایشه» با ناکشین بود. عایشه از این جهت که همسر رسول خدا (ص) و دختر «ابوبکر» بود، مورد توجه مردم بوده و به محض این‌که دشمنی و ناسازگاری خود را با امیرالمؤمنین علی (ع) اظهار داشت و مردم را به جنگ با ایشان فراخواند، همه دشمنان امام علی (ع) به او پیوستند، طلحه و زبیر به منظور بهره‌برداری از موقعیت اجتماعی عایشه، وی را با خود همراه کردند تا از این طریق جمعیت بیشتری را برای مقابله با حکومت علوی مهیا سازند (مفید، ۱۴۱۳ هـ-ق، ص ۲۲۶ و ص ۲۲۷). این موضوع باعث شد تا بحران جمل پرمخاطره گردد. به همین منظور، امام علی (ع) برای خنثی نمودن این ترفند بحران‌زا، از طریق سخنرانی‌ها و

۱. هرگاه تعادل مابین نیازمندی‌ها و توانمندی‌های موجود در یک سیستم زنده و پویا که تابع قوانین و اصول تعیین شده می‌باشد، بنا بر هر دلیلی برهم بخورد، سیستم دچار بحران می‌گردد (سعیدی، ۱۳۸۴).

خطبه‌هایی که ایراد می‌فرمودند، به وصیت پیامبر (ص) مبنی بر خانه‌نشینی همسران ایشان و اینکه رهبران جمل، همسران خود را در خانه و دور از چشم مردم قرار داده‌اند؛ در حالی که همسر پیامبر (ص) را با خود همراه ساختند اشاره می‌کردند (مدنی، ۱۴۲۰ هـ-ق، ص ۹۹). اقدامات مذکور موجب بیداری و آگاهی جمع کثیری از مردم شد و موجب کاهش قدرت عوامل بحران‌زا گردید.

همان گونه که در سیره حضرت علی (ع) گفته شد یکی از اقداماتی که در مواقع بحران باید انجام گیرد، کاهش یا حذف تأثیرات نامطلوب بحران است که موضوع فوق، امروزه یکی از مهمترین اهداف در مدیریت بحران می‌باشد. باید توان ایجاد تغییر و نفوذ بر عوامل بحران‌زا را ایجاد نمود و در زمان شیوع ویروس کرونا نیز در همین راستا، اقداماتی همانند فاصله‌گذاری اجتماعی، قرنطینه خانگی افراد جامعه، ضد عفونی کردن معابر و اماکن عمومی و به حداقل رساندن استفاده از وسایل حمل و نقل عمومی باید انجام گیرد.

۴-۲- اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی

حضرت علی (ع) به مالک اشتر می‌فرماید: «وَلَا تَقُولَنَّ إِنِّي مُؤَمَّرٌ أَمْرُ فَأَطَاعُ» (نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۴۰۴)، «هرگز نگو مأمورم و معذور، هرگز مگو به من دستور داده‌اند و باید کورکورانه اطاعت کنم. هرگز طمع مدار که کورکورانه از تو اطاعت کنند».

در جریان بحران جمل نیز، عایشه با ارسال نامه، اذهان مردم را تشویش نموده بود. او با ارسال نامه برای مردم «مدینه» و شهر «یمامه» و اطراف آن باعث شده بود تا وضعیت بحران جمل تشدید شود (مفید، ۱۴۱۳ هـ-ق، ص ۳۰۱-۲۹۹). امام علی (ع) با واکنش به این عملکرد بحران‌زای عایشه و اصحاب جمل، دست به قلم شدند و از طریق نامه و ایراد خطبه، اطلاعات صحیح و دقیق از موضوع را به مردم ارائه می‌نمودند، همانند سخنرانی ایشان در «ربذه» (مجلسی، ۱۴۰۳ هـ-ق، ج ۳۲، ص ۹۲).

امام علی (ع) با استفاده از سازوکار اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، توانست فتنه‌ای را که عایشه و اصحاب جمل برافروخته بودند کم فروغ و بی تأثیر سازد. بنابراین، اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی در سیره مدیریتی امام علی (ع)، یکی از اقداماتی است که در حین بحران توسط آن حضرت انجام گرفته و توانست آثار مطلوبی را به همراه بیاورد.

با شکل‌گیری بحران، یکی از اقداماتی که تیم مدیریت بحران باید مورد توجه قرار دهد، اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی پیرامون بحران است. معمولاً در طی مراحل اولیه بحران، شایعاتی در مورد سازمان و بحران ایجاد می‌شود. توسعه و گسترش این شایعات می‌تواند بر شدت و میزان تخریب بحران بیافزاید (دولین، ۲۰۰۷، ص ۳۶۲). از این‌رو، در مدیریت بحران کرونا می‌توان با استفاده از سازوکارهای اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، با ارائه اطلاعات صحیح، بحران مذکور را مدیریت و کنترل نمود.

پیشنهاد می‌گردد رسانه‌های جمعی، به خصوص سازمان صدا و سیما ضمن اطلاع‌رسانی در خصوص شیوه شیوع و گسترش بیماری و همچنین آگاه‌سازی در خصوص راه‌های مقابله و کنترل این ویروس، در راستای مدیریت و مهار بحران پیش رو نقش آفرینی حائز اهمیت و تأثیرگذار در جامعه داشته باشند.

۵-۲- مشورت با تیم مدیریت بحران

با بررسی سوابق تاریخی و مذاقه در متن نهج البلاغه، در خصوص مشورت و نظرخواهی مشاهده می‌گردد که حضرت امام علی (ع)، وقتی از تشکیل سپاه مخالفین توسط طلحه و زبیر و حرکت آن‌ها به بصره آگاه شد، «ابن عباس»، «محمد بن ابی بکر»، «عمار بن یاسر» و «سهل بن حنیف» را فراخواند و این موضوع و خبر تصمیم آن قوم را برای رفتن به بصره در اختیار آن‌ها قرار داد و سپس فرمود: «اکنون نظریه خود را بگوئید و رأی خویش را باز گوئید تا بشنوم.» (مفید، ۱۴۱۳ هـ-ق، ص ۲۳۹)

همچنین در باب مشورت با دیگران و استقبال از آرای خوب آنان می‌فرمایند: «مَنْ اسْتَقْبَلَ وَجْهَ الْأَرَاءِ عَرَفَ مَوَاقِعَ الْخَطَا» (نهج البلاغه، دشتی، حکمت ۱۷۳، ص ۴۷۵)، «آن کسی که آرای گوناگون را استقبال کند موارد خطا و اشتباه را می‌شناسد».

امام علی (ع) هنگام وقوع بحران‌های مختلف اقدام به مشورت و نظرخواهی با خبرگان، افراد مطمئن و اندیشمند نموده، همچنین در راستای اخذ بهترین تصمیم همواره از این ظرفیت‌ها بهره می‌بردند.

در دنیاگیری ویروس کرونا نیز تصمیم‌گیری صحیح مجموعه مدیریت بحران زمانی اتفاق می‌افتد که با استفاده از مشورت و نظرات کارشناسی خبرگان باشد. یکی از موارد شایع که مدیران

بحران همواره با آن روبه‌رو می‌باشند ترس از تصمیم غلط و به تبع آن شکست و افزایش عمق فجایع در بحران‌ها است، که با استفاده از مشورت و اخذ تصمیم‌ها به صورت جمعی قابل کنترل بوده و مدیریت بحران هوشمندانه‌تر انجام خواهد شد.

۳- مدیریت پس از بحران

در این مرحله برای رسیدن به ثبات و حذف آثار بحران‌ها و جلوگیری از شکل‌گیری مجدد آن‌ها می‌بایست اقدامات خاص پس از بحران انجام شود. بر اساس برخی مطالعات انجام شده، اقدامات مرحله پس از بحران شامل بازیابی و بازسازی می‌باشد که بعد از بحران انجام می‌گردد. این مرحله که پس از مهار و کنترل بحران انجام می‌گیرد، بر مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که به منظور عادی‌سازی شرایط انجام می‌پذیرد. همانگونه که ارگانیزم بدن انسان را پس از یک عمل جراحی چندین ساعته در شرایط بازیابی قرار می‌دهند تا علائم حیاتی خود را بازیابد و به حالت طبیعی برگردد (روشندل اربطانی و دیگران، ۱۳۸۸ ه-ش، ش ۲، ص ۷۷). در مدیریت بحران نیز باید پس از مهار موفقیت‌آمیز و کنترل بحران، مجموعه اقداماتی را انجام داد تا از این طریق، روال عادی و طبیعی بازگردد. در سیره امام علی (ع) نیز مجموعه اقداماتی انجام گرفته است که هر یک نقش مهمی در حل بحران‌های پیش آمده در زمان حکومت حضرت داشتند.

۱-۳- شفاف‌سازی

امام علی (ع) بعد از مهار بحران، به منظور خنثی نمودن دسیسه‌های مزدوران که منجر به تحریک افراد بی‌اطلاع و ایجاد آشوب می‌گردید، اقدام به شفاف‌سازی و ارائه اطلاعات دقیق از ماجرای بحران و نحوه سرکوب آن افراد نمودند. ایشان در نامه‌ای که برای مردم «مدینه»، «کوفه» و «امهانی» نگاشتند، ماجرای دقیق جنگ جمل را از ابتدا تا پایان جنگ تشریح کردند. در آن نامه، به پیمان‌شکنی طلحه و زبیر و اصرار بر جنگیدن آن‌ها اشاره نمودند. همچنین نوشتند: «آن‌هایی را که فرار کردند رها کردم و برخی را بعد از جنگ مورد عفو قرار دادم و در نهایت چاره‌ای جز جهاد با آن‌ها نداشتم.» (مفید، ۱۴۱۳ ه-ق، ص ۳۹۵)

تصمیم‌ها و راهکارهای مقابله با بحران‌ها باید درخور شرایط خاص هر بحران باشد. برای مقابله با دنیاگیری کرونا باید اقدامات متناسب با این بیماری و با در نظر گرفتن امکانات و شرایط زمانی و

مکانی، در راستای کنترل و بهبود شرایط موجود باشد. مدیران بحران باید به منظور جلوگیری از ایجاد انتقادهای نابجا، هجمه، تحریف حقایق و زیرسؤال بردن خدمات انجام شده، اقدام به شفاف سازی عملکرد و خدمات صورت گرفته نمایند.

۲-۳- ایجاد نظم

امام علی (ع) در لحظات شهادت، پیروان خود را به نظم و تدبیر در زندگی دعوت می کند و می فرماید: «أَوْصِيكُمْ، وَجَمِيعَ وَلَدِي وَأَهْلِي وَمَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي، بِتَقْوَى اللَّهِ، وَنَظْمِ أَمْرِكُمْ»، (نهج البلاغه دشتی، نامه ۴۷، ص ۳۹۸)، «من شما و تمام فرزندانم را و همه کسانی که این وصیت نامه را می خوانند، به تقوا و نظم در کارها سفارش می کنم».

بر اساس شواهد تاریخی پس از بحران جمل نیز، عده ای قصد داشتند اموال و اولاد برخی از مردم بصره را تصاحب کنند که در این صورت، هرج و مرج و اختلال در نظام ایجاد می شد. امام علی (ع) پس از مهار بحران جمل، تلاش کردند آرامش و نظم را به مکانی که بحران در آنجا شکل گرفته بود برگردانند. در همین راستا فرمودند: «کسانی که با شما جنگ ندارند را مورد تعقیب قرار ندهید و کسانی که در خانه هستند از امنیت برخوردارند» (کلینی، ۱۴۰۷ هـ-ق، ج ۵، ص ۳۳).

این قبیل توصیه ها که حضرت بعد از بحران جمل بیان فرمودند مبتنی بر اهمیت ایجاد آرامش و برقراری نظم در شهر بحران زده بصره می باشد. در واقع، تلاش ایشان به منظور برقراری نظم و آرامش در شهر بصره باعث می شود تا بحران جدیدی بر اثر آشفتگی و بی نظمی شکل نگیرد. بنابراین، یکی از اقداماتی که در مدیریت پس از بحران در سیره امام علی (ع) در جنگ جمل قابل استنباط است، برگرداندن نظم و آرامش مجدد به منطقه بحران زده می باشد (نقی پورفر، ابروش، ۱۳۹۳ هـ-ش).

وقوع بحران ها غالباً باعث از بین رفتن نظم عادی جامعه و ایجاد نوعی آشفتگی شده که تبعات آبخاری و پی در پی بی نظمی ها، معمولاً وضعیت را آشفته و پیچیده تر می کند. در خصوص بحران کرونا نیز اصل مشکل که ویروس کووید ۱۹ است و باعث ایجاد بیماری کرونا در جوامع می گردد، از طرفی ابعاد گسترده ای از تغییر نظم و قوانین حاکم و نیز بر هم زدن روال عادی جامعه

را در پی دارد، و از طرف دیگر تیم مدیریت بحران، پس از مهار بحران اصلی، لازم است نسبت به بازگردانی جامعه به حالت طبیعی و عادی خود اهتمام ویژه داشته باشد.

۳-۳- حمایت از آسیب دیدگان

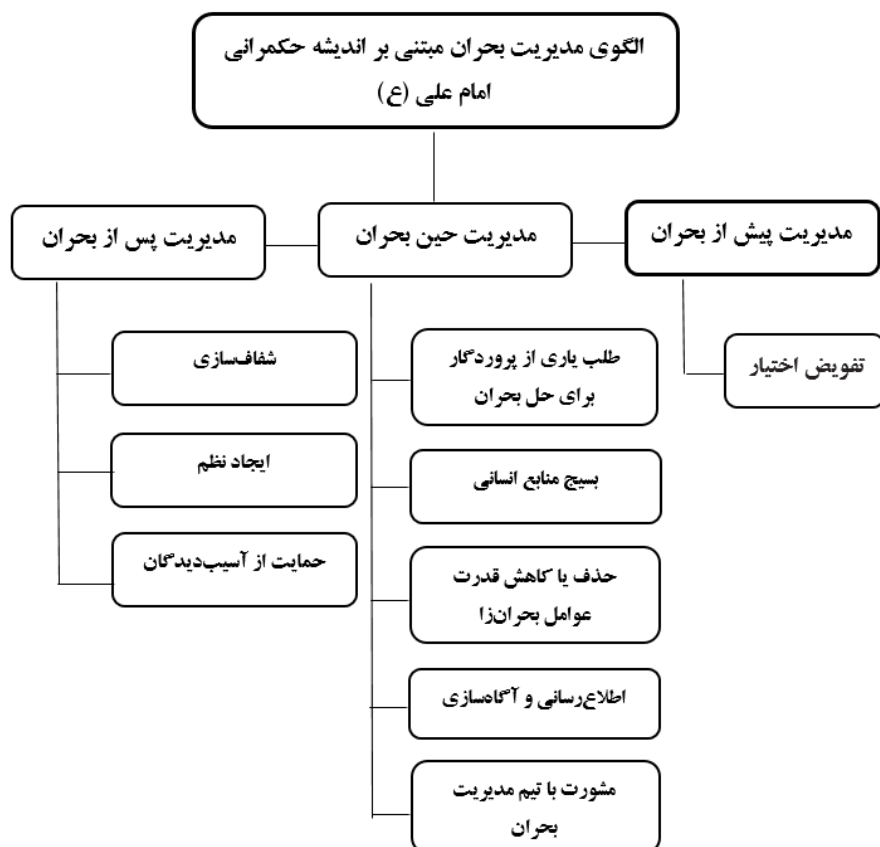
حضرت امام علی (ع) خطاب به مالک اشتر می‌فرماید «فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ: إِمَّا أَخٌ لَكَ فِي الدِّينِ، وَ إِمَّا نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ» (نهج البلاغه، دشتی، نامه ۵۳، ص ۴۰۴)، «مردم دو دسته‌اند، دسته‌ای برادر دینی تو، و دسته دیگر همانند تو در آفرینش می‌باشند».

پس از پایان جنگ جمل نیز حضرت برای بار دیگر نسبت به رعایت حال زخمی‌ها، حفظ اموال و جان و ناموس کسانی که سلاح را بر زمین گذاشته‌اند سفارش کرد (یعقوبی، ج ۲، ص ۱۸۳). این اقدام حضرت، به‌منظور حمایت از کسانی که در بحران آسیب دیده‌اند صورت گرفت.

همواره در شرایط بحرانی، ممکن است عده‌ای دچار خسارت گردند، در شرایط شیوع ویروس کرونا نیز تیم مدیریت بحران وظیفه دارد بسته‌های حمایتی و اقلام ضروری را در اختیار آسیب‌دیدگان قرار دهد. پیشنهاد می‌گردد بسته‌های معیشتی به صورت نقدی و غیرنقدی و نیز بسته‌های بهداشتی شامل مواد ضدعفونی کننده، با اولویت اقشار آسیب‌پذیر و کم‌برخوردار در اختیار آحاد مردم قرار گیرد.

مدل مفهومی

در این بخش مدل مفهومی پژوهش براساس مفاهیم موجود در ادبیات نظری پژوهش استخراج شده است.

نمودار ۱. الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع)

پیشینه پژوهش

در خصوص مدیریت بحران در سیره امیرالمؤمنین (ع) پژوهش‌های متعددی انجام شده است. اما نکته مهم، فقدان ارائه الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) و تطبیق آن با بحران‌های امروز جهان مثل بحران کرونا و ویروس (کووید-۱۹) در پژوهش‌های موجود است. غالب پژوهش‌های انجام شده رویکردی سیاسی-اجتماعی نسبت به مسائل موجود در سیره امیرالمؤمنین (ع) را موردبررسی قرار داده‌اند. بنابراین با توجه به خلاء موجود، ضرورت انجام

نشریه مدیریت بحران و وضعیت‌های اضطراری

پژوهش حاضر بیشتر نمایان می‌شود. به همین دلیل می‌توان به برخی از پژوهش‌هایی که از جهت اشتراک زمینه موضوعی با پژوهش حاضر به نگارش درآمده‌اند اشاره کرد.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

نام محقق	عنوان تحقیق	خلاصه نتایج
محمدرضا ستوده نیا و محمد جانی‌پور، ۱۳۹۱	الگوی مدیریت بحران‌های سیاسی - اجتماعی از منظر امیرالمؤمنین علی (ع)	وقوع جنگ‌های سه‌گانه جمل، صفین و نهروان در زمان حکومت امیرالمؤمنین (ع)، ازجمله بحران‌های سیاسی - اجتماعی است که باعث ایجاد تفرقه در امت و جغرافیای اسلام، تضعیف اقتدار رهبری و لطمه خوردن مقبولیت عمومی جامعه اسلامی شده بود. این جنگ‌های داخلی به تحریک افرادی صورت می‌گرفت که نفاق آنان مانع از کشف حقیقت برای جامعه اسلامی می‌شد؛ از این رو، بررسی رفتار حضرت علی (ع) در مدیریت این بحران‌ها می‌تواند کمک شایانی به مدیریت بحران‌های مشابه در عصر حاضر بکند. استخراج الگوی مدیریت این بحران‌ها از خلال مطالعه مکتوبات نگاشته شده حضرت علی (ع) به روش تحلیل محتوای کمی و کیفی، هدفی است که در این پژوهش دنبال شد.
عبدالرضا باقی، احمدرضا شاهلی و فاطمه زهرا تصدیقی، ۱۳۹۵	اصول و راهبرد امام علی (ع) در مدیریت بحران‌های سیاسی - اجتماعی	در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال اصلی است که اصول و راهبرد مدیریتی حضرت امام علی (ع) در حل بحران‌های سیاسی و اجتماعی زمان خود چه بوده است؟ و در این راستا فرضیه پژوهش عبارت است از اینکه امام علی (ع) با مدیریت بر قلوب و اصلاح رابطه خود با خود و خود با خدا و با توجه به شرایط و موقعیت زمان با سبکی از مدیریت آرام، متعادل و پیشگیرانه و مهارکننده به رفع بحران‌های سیاسی و اجتماعی زمان خود پرداخته است. در این پژوهش فرضیه مذکور به انضمام اصول مدیریتی حضرت علی (ع) با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس بررسی اطلاعات کتابخانه‌ای و سخنان و سیره حضرت در نهج‌البلاغه و تطبیق آن با نظریات موجود در مورد مدیریت

نام محقق	عنوان تحقیق	خلاصه نتایج
		بحران ثابت شده است.
علیرضا جعفری زاد، ۱۴۰۰	مدیریت بحران از منظر نهج البلاغه	در این پژوهش سعی شده تا با مقایسه تطبیقی بین تئوری‌های جدید مدیریت بحران و مطالب برگرفته از کتاب شریف نهج البلاغه که از آثار منحصر به فردی است که پس از گذشت قریب به ۱۴۰۰ سال، تا این حد به روز، کارآمد و راهگشا می‌باشد، به تبیین شیوه عملی حضرت امیرالمومنین علی ابن ابیطالب (ع) پرداخته و نیز اوج درایت، بصیرت و نگرش همه جانبه آن حضرت، به‌عنوان الگویی متعالی، شرح داده شده است.
روح الله تولایی، ۱۳۸۹	مدیریت بحران در سیره امیرالمؤمنین (ع)	یکی از دوران بسیار بحران‌زا در تاریخ صدر اسلام، دوران حکومت امام علی علیه السلام می‌باشد؛ که ۴ سال و ۱۰ ماه بیشتر زمان بر آن نگذشت، ۳ نبرد جدی داخلی و شورش‌ها و عصیان‌های متعددی روی داد که شرایط آن زمان جامعه اسلامی را بسیار بحرانی ساخته بود. بنابراین پژوهش پیش رو به بررسی اجمالی سیره عملی امیرالمؤمنین (ع) در مدیریت کردن بحران‌های به وجود آمده در دوران حکومت آن حضرت می‌پردازد که می‌تواند یک الگو و خط مشی کلی مناسب از سیره علوی برای مسئولان و فرماندهان مرتبط با حوزه مدیریت بحران در کشور قرار گیرد.

روایت کرونا در ایران

در ایران، در تاریخ ۲۹ بهمن ۱۳۹۸، به دنبال فوت ۲ بیمار با عوارض تنفسی در بیمارستان کامکار قم، شایعاتی درباره‌ی مرگ این بیماران به علت کروناویروس شکل گرفت. اما دانشگاه علوم پزشکی قم با تکذیب شایعات مربوط به مبتلا بودن این دو بیمار فوت‌شده به کروناویروس، اعلام کرد که تاکنون هیچ‌گونه شواهدی تشخیصی مبنی بر ابتلا به بیماری کرونا دیده نشده است (گروه سلامت الف، ۱۳۹۸/۱۱/۲۹). در تاریخ ۳۰ بهمن اولین موارد از کرونای جدید در شهر قم از طریق روابط عمومی وزارت بهداشت گزارش شد. رئیس مرکز اطلاع‌رسانی و روابط عمومی وزارت بهداشت اعلام کرد که نتایج آزمایش اولیه ۲ مورد از موارد مشکوک را از نظر ابتلا به کروناویروس، مثبت گزارش شده است. بیمارستان کامکار قم نیز بعنوان محل قرنطینه و مراجعه بیماران و موارد مشکوک به کرونا مشخص شد (خبرگزاری صداوسیما، ۱۳۹۸/۱۱/۳۰). در همین روز، رئیس دانشگاه علوم پزشکی قم اعلام کرد که در چهار روز گذشته شاهد گسترش بیماری‌های تنفسی در قم بودیم و طی این مدت ۲ نفر در یکی از بیمارستان‌های قم بر اثر بیماری تنفسی فوت کردند که امروز تست اولیه این دو فرد در مورد بیماری کرونا مثبت اعلام شد (خبرگزاری ایمن، ۱۳۹۸/۱۱/۳۰). خبرگزاری ایلنا به نقل از منابع آگاه در ۳۰ بهمن ادعا کرد که شش نفر هم در حال حاضر به دلیل ابتلا به ویروس کرونا بستری هستند که خانواده و نزدیکان این افراد در قرنطینه به سر می‌برند (خبرگزاری ایلنا، ۱۳۹۸/۱۱/۳۰). در ۲ اسفند، با اعلام رسمی فوت شدن چهار نفر، ایران پس از چین بیشترین تلفات ناشی از کروناویروس را داشته است (سایت تحلیلی خبری عصر ایران، ۱۳۹۸/۱۲/۰۲).

در تاریخ چهارم اسفند، وزیر بهداشت ایران اعلام کرد که یکی از فوتی‌ها در قم بازرگانی بود که سفرهایی به چین داشته است (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۸/۱۲/۰۴). به گفته روابط عمومی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ایران تا ظهر سه‌شنبه ۵ فروردین ۱۳۹۹، تعداد ۲۴۸۱۱ بیمار مبتلا به کووید-۱۹ در کشور شناسایی شده که از این تعداد ۱۹۳۴ نفر جان باخته‌اند و همچنین ۸۹۳۱ نفر از مبتلایان به این ویروس تاکنون بهبود یافته‌اند (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۹/۰۱/۰۵).

با این وجود بحران کرونا، تمام حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در ایران و جهان را متأثر کرده است. برای مثال در زمینه اقتصادی بنا به تحلیلی که در بخش حقیقی اقتصاد ایران توسط مرکز پژوهش‌های مجلس (دفتر مطالعات اقتصادی شماره ۱۷۳۰۹ آذر ۱۳۹۹) آمده است: اقتصاد ایران در حالی با معضل کرونا مواجه شده که متغیرهای اقتصاد کلان وضعیت مناسبی را نشان نمی‌دادند. براساس اعلام مرکز آمار ایران رشد اقتصادی در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۸، در حدود منفی ۷/۶ درصد و رشد اقتصادی بدون نفت نیز تقریباً صفر بوده است. همچنین، نرخ تورم نقطه به نقطه نیز در پایان بهمن ماه ۲۵ درصد بوده است. از سوی دیگر دولت به لحاظ منابع در تنگنا قرار دارد و کسری بودجه دولت یکی از معضلات مهم اقتصاد ایران برای سال ۱۳۹۶ است. در چنین شرایطی، هزینه‌های تحمیل شده در اثر اپیدمی کرونا و همچنین کاهش تولید ناشی از آن، می‌تواند اقتصاد را با تورم‌های بالاتر و رشدهای اقتصادی پایین‌تر مواجه سازد. از بین رفتن برخی از مشاغل و یا کاهش شدید درآمد در برخی از بخش‌ها باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود و از طرف دیگر، برخی مشاغل دیگر مانند تولیدات مواد بهداشتی و ... در این بازه زمانی رشد بالایی خواهند داشت. شوک ناشی از کرونا، اقتصاد را هم با شوک عرضه و هم با شوک تقاضا مواجه می‌سازد. از یک طرف عرضه نیروی کار کاهش یافته و از طرف دیگر در تأمین مواد اولیه تولید نیز مشکلاتی ایجاد شده است (شوک عرضه). شوک عرضه، شوک تقاضا را به همراه خواهد داشت. تعطیلی کسب و کارها، منجر به تعدیل نیروی کار می‌شود و کاهش درآمد خانوار، کاهش تقاضا را به همراه دارد. از طرف دیگر عدم اطمینان نسبت به آینده، خانوار را به تصمیم پس‌انداز بیشتر و به تعویق انداختن خرید اقلام غیرضروری ترغیب می‌کند. همین امر کاهش تقاضای کل بیشتری را موجب می‌شود؛ بنابراین انتظار می‌رود رکود اقتصادی ناشی از شوک ارزی و تحریم‌ها تشدید شود و از این رو لازم است تا سیاست‌های حمایتی هم از خانوار و هم از کسب و کار صورت گیرد. در شرایطی که دولت با تنگنای مالی مواجه بوده و علاوه بر کاهش درآمدهای ناشی از تحریم و کاهش قیمت نفت و فرآورده‌های نفتی، با افزایش هزینه‌های بهداشتی و درمانی ناشی از کرونا نیز روبه‌رو است، منابع برای سیاست‌های حمایتی به شدت محدود است. از این رو بسیار مهم است که سیاست‌های حمایتی، بهینه اتخاذ شده و از اجرای سیاست‌های حمایتی کور (نظیر تخصیص ارز ترجیحی به برخی کالاها) اجتناب شود، زیرا به احتمال قوی، این منابع با هزینه تورم

تأمین شده‌اند. بر این اساس سیاست‌های افزایش تقاضای کل از طریق جلوگیری از کاهش اشتغال و درآمد خانوار باید در اولویت قرار گیرند.

آثار اقتصادی شیوع این ویروس بر کسب و کارها و فعالیت‌های اقتصادی در کشور را می‌توان از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار داد. نگرانی نسبت به شیوع ویروس بر رفتار مصرفی خانوارها اثرگذار است. از سوی دیگر با کاهش تقاضا، بنگاه‌های اقتصادی، کسب و کارها به‌ویژه کسب و کارهای کوچک تحت تأثیر شیوع ویروس کرونا قرار می‌گیرند. هرگونه سیاستی که برای کنترل شیوع کرونا به اجرا گذاشته می‌شود باید به‌طور همزمان به بررسی آثار اقتصادی آن نیز پردازد و در مقابل هرگونه سیاست حمایتی از کسب و کارها و مردم که صورت می‌گیرد، باید به‌طور همزمان به کنترل شیوع کرونا نیز کمک کند (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۹/۰۱/۱۷).

یافته‌های پژوهش

کرونا ویروس نوع جدید، خانواده بزرگی از ویروس‌ها هستند که باعث ایجاد علائم بیماری مشابه سرماخوردگی تا بیماری‌های شدید تنفسی (پنومونی) می‌شوند و پیش از این در انسان دیده نشده بود. پس از همه‌گیری بیماری و درگیری تقریباً همه کشورها، آنان در تلاش جهت برنامه‌ریزی به منظور پیشگیری و کنترل این بیماری هستند (مالمیر و همکاران، ۱۳۹۹).

با این وجود در این پژوهش سعی شده توجهی همه‌جانبه، تاریخی، حدیثی و در عرصه‌های نظری و کاربردی به اقدامات امیرالمومنین حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران‌ها داشته و سعی در پرداختن به ابعاد مختلف و الگوهای تطبیقی در شیوه مدیریت بحران توسط حضرت علی (ع) در دوران حکومت در سه مرحله ۱- مدیریت شروع بحران، ۲- مدیریت حین بحران و ۳- مدیریت پس از بحران و تطبیق این مراحل در مواجهه با بحران کرونا شده است. گرچه ممکن است نوع بحرانی که حضرات معصومین با آن مواجه بوده‌اند با بحران‌های معاصر تفاوت داشته باشد، ولی درک و شناخت منطق پاسخ به بحران یا به عبارتی، مدیریت بحران آن‌ها می‌تواند کمک زیادی به انسان معاصر نماید. در این پژوهش سعی شده، با نگاهی کاربردی به بررسی عوامل ایجاد بحران، اقدامات حضرت علی (ع) در مواجهه با بحران، مراحل مدیریت بحران و اقدامات حضرت (ع)، پرداخته شود.

از این جهت برخی از عوامل ایجاد بحران شامل عدم پشتیبانی مردم، احتکار و تاراج، تمرد برخی از مدیران، شایعات، دروغ و سخنان اشرار در حکومت حضرت علی (ع) شناسایی شد. امام علی (ع) به منظور حل بحران‌های پیش رو، اقدامات مدیریتی را مورد توجه قرار می‌دادند. در راستای مدیریت بحران کرونا که یکی از موارد مهم و حائز اهمیت است نیز همکاری و هم‌افزایی جمعی سازمان‌های مردم‌نهاد در عمل و استفاده از ظرفیت نیروهای مردمی و همچنین نقش گروه‌های جهادی در مبارزه با این ویروس منحوس می‌باشد، استفاده از ظرفیت تشکلهای مختلف مانند دانشجویان، طلاب و ... به صورت گروه‌های جهادی در بیمارستان‌ها، آرامستان‌ها، سطح شهر و هر جای دیگری که نیاز به خدمات عمومی دارد می‌تواند کارساز باشد. از سوی دیگر همانطور که ذکر شد در آموزه‌های نهج البلاغه در خصوص مذمت احتکار سخنان فراوانی وارد شده است و امروزه در بحران دنیاگیری کرونا نیز، عده‌ای در کنار این ویروس و اقدام دشمنان، با دشمنان همسو شده و به موازات ویروس منحوس کرونا با احتکار اقلام بهداشتی مورد نیاز مردم آرامش روحی و روانی، معیشت و اقتصاد مردم را هدف قرار داده، با اقدام سودجویانه خود در سیستم انتقال و توزیع کالای مورد نیاز و ضروری مردم در این شرایط بحرانی، سلامت مردم را اسباب درآمذزایی و ثروت‌اندوزی از راه احتکار و گران‌فروشی کرده و باعث تشدید اوضاع بحرانی شده‌اند.

از سوی دیگر یکی از مسائلی که در راستای مبارزه با کرونا در عصر حاضر با آن مواجه بودیم، عدم همکاری برخی از مدیران میانی در اجرای دستورالعمل‌های بهداشتی و مصوبات کمیته ملی مبارزه با کرونا بود، که این کارشکنی‌ها باعث ایجاد اختلال در امر مدیریت بحران شده و جامعه را از رسیدن به اهداف خود باز می‌دارد.

اگر مسئولین تصمیم‌ساز در ستاد ملی مبارزه با کرونا بتوانند سیستم نظارتی خود را تقویت نموده و پایش بیشتری بر روند اجرایی مصوبات در سطوح مختلف جامعه داشته باشند، مسیر مدیریت بحران هموارتر و بازدهی بیشتر خواهد شد. شایان ذکر است که همواره معاندان و بدخواهان مردم حتی در شرایط بیماری کرونا، مشغول سیاه‌نمایی و شایعه‌پراکنی هستند، لازم است برای جلوگیری از این امور و همچنین مقابله با شایعات، اکاذیب و سخنان اشرار، با برنامه‌ریزی‌های منظم و استفاده از راهکارهای مختلف فرهنگی و آموزشی، نسبت به اعتلای سطح سواد رسانه‌ای

جامعه اقدام گردد تا تلاش اشرار، شایعه‌پراکنی و دروغ‌پردازی آن‌ها مورد استقبال در سطح جامعه قرار نگیرد.

در شرایط کنونی و مواجهه با بحران بیماری کرونا نیز تفویض اختیار به مجموعه‌های کاربردی و اجرایی با دانش، بصیرت و قدرت عملیاتی لازم امری ضروری می‌باشد. به‌عنوان مثال تشکیل ستاد ویژه مبارزه با بیماری کرونا که متشکل از وزارت بهداشت، نیروهای مسلح، وزارتخانه‌های تأثیرگذار، شهرداری و ... می‌باشد. با گرفتن اختیارات لازم و افزایش دسترسی، می‌توانند تصمیم‌سازی‌ها در خصوص مدیریت بحران و همچنین روند اجرایی و عملیاتی اقدامات را با تأثیرگذاری کمی و کیفی بیشتر در جامعه داشته باشد. پیشنهاد می‌گردد از طرف مسئولین عالی رتبه کشور، مصوبات ستاد مبارزه با کرونا، برای تمامی دستگاه‌ها لازم‌الاجرا گردد، و ضمن پایش و رصد توسط مسئولین قضایی، با متخلفین برخورد قاطع صورت گیرد.

در شرایط بحرانی و با توجه به موارد مطرح شده فوق، تشکیل ستادی برای پیگیری مسائل معنوی و مدیریت امور معنوی و روانی ضروری می‌باشد، در این ستاد معنوی باید همه نهادهای فرهنگی، حوزه علمیه و سازمان تبلیغات نقش داشته باشند و به موازات خدمات بهداشتی و درمانی که از طریق ستاد مبارزه با کرونا انجام می‌شود، این ستاد نیز در عرصه معنوی فعال باشد. در راستای استعانت از پروردگار متعال، لزوم ترویج قرائت دعا و مناجات و نیز اعتلای روحیه معنوی جامعه از مصادیق بسیار مهم و سودمند است.

در زمان شیوع ویروس کرونا حضور حداکثری نیروهای مردمی باعث افزایش توانمندی‌ها و ارائه خدمات در زمینه‌های مختلف در سطح جامعه شده، و بسیج و پشتیبانی مردمی باعث بهینه‌سازی و افزایش بهره‌وری اقدامات مدیریت بحران می‌باشند. برای مدیریت شرایط مذکور پیشنهاد می‌شود که تخمین نیازها، سنجش امکانات و شرایط موجود و همچنین اولویت‌بندی مناسب، به منظور کنترل و مهار بحران، با جدیت تمام در سطح جامعه انجام شود.

همچنین به‌منظور حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زای این ویروس منحوس، اقداماتی همانند فاصله‌گذاری اجتماعی، قرنطینه خانگی افراد جامعه، ضد عفونی کردن معابر و اماکن عمومی و به حداقل رساندن استفاده از وسایل حمل‌ونقل عمومی باید انجام گیرد.

پیشنهاد می‌گردد رسانه‌های جمعی، به‌خصوص سازمان صداوسیما ضمن اطلاع رسانی در خصوص شیوه شیوع و گسترش بیماری و همچنین آگاه‌سازی در خصوص راه‌های مقابله و کنترل این ویروس، در راستای مدیریت و مهار بحران پیش رو نقش آفرینی حائز اهمیت و تأثیرگذاری در جامعه داشته باشند.

در دنیاگیری ویروس کرونا نیز تصمیم‌گیری صحیح مجموعه مدیریت بحران زمانی اتفاق می‌افتد که با استفاده از مشورت و نظرات کارشناسی خبرگان باشد. یکی از موارد شایع که مدیران بحران همواره با آن روبه‌رو می‌باشند، ترس از تصمیم غلط و به تبع آن شکست و افزایش عمق فجایع در بحران‌ها است که با استفاده از مشورت و اخذ تصمیم‌ها به صورت جمعی قابل کنترل بوده و مدیریت بحران هوشمندانه‌تر انجام خواهد شد. از طرف دیگر، تیم مدیریت بحران، پس از مهار بحران اصلی، لازم است نسبت به بازگردانی جامعه به حالت طبیعی و عادی خود اهتمام ویژه داشته باشد.

روش‌شناسی پژوهش

روش‌های تحقیق بر اساس معیارهای مختلفی دسته‌بندی می‌شوند، از جمله مسیر، ماهیت و هدف تحقیق و میزان ژرفایی. اینکه پژوهش مورد نظر چه کاربردی خواهد داشت و به چه هدفی خواهد رسید و تا چه اندازه تعمیم‌پذیر خواهد بود، می‌تواند نشان‌دهنده نوع پژوهش از منظر هدف باشد.

این پژوهش از منظر اهداف، تحقیقی کاربردی است، چرا که نتایج این پژوهش در زمینه الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) (مطالعه موردی: ویروس کرونا) می‌باشد و از لحاظ مسیر، از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد چرا که به توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌دار می‌پردازد و برای گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای از جمله مطالعه کتب و نشریات و پایان‌نامه‌های داخلی و خارجی و جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی (اینترنت) و بهره‌بردن از تجارب محققین دیگر به منظور دستیابی به مبانی نظری استفاده شده است.

نتیجه‌گیری

از آنجا که جمهوری اسلامی ایران، جامعه‌ای شیعی است که برای رسیدن به مدینه فاضله قرآنی بحران‌های زیادی را پشت سر گذاشته است و در آینده هم پیش رو دارد، نیاز به الگوبرداری از روش‌های مدیریتی حضرات معصومین (ع) به‌ویژه امیرالمومنین (ع) به‌عنوان پیشوایان شیعی که با توجه به اتصال به عالم الهی و توحیدی، کارآمدترین روش را در مواجهه با بحران‌ها پیش می‌گرفتند امری جدی است. آنچه در این مقاله دنبال شده، الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) (مطالعه موردی: ویروس کرونا) می‌باشد. در خصوص مدیریت بحران در سیره امیرالمؤمنین (ع) پژوهش‌های متعددی انجام شده است. اما نکته مهم، فقدان ارائه الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) و تطبیق آن با بحران‌های امروز جهان مثل بحران کرونا و ویروس (کوید-۱۹) در پژوهش‌های موجود است. غالب پژوهش‌های انجام شده رویکردی سیاسی-اجتماعی نسبت به مسائل موجود در سیره امیرالمؤمنین (ع) را موردبررسی قرار داده‌اند. از این رو با توجه به خلاء موجود، ضرورت انجام پژوهش حاضر بیشتر نمایان شد. لذا در این راستا پس از مذاقه و بررسی در سیره امام علی (ع)، برخی از مهم‌ترین عوامل ایجاد بحران شامل عدم پشتیبانی مردم، احتکار و تاراج، تمرد برخی از مدیران، شایعات، دروغ و سخنان اشرار در حکومت حضرت علی (ع) مورد شناسایی قرار گرفت. امیرالمؤمنین (ع) با به‌کارگیری مدیریت سه مرحله‌ای بحران، توانستند بحران‌های موجود در حکومت خویش را حل کرده و آثار زیان‌بار آن را مهار کنند. بنابراین در این رابطه مدل مفهومی پژوهش براساس مفاهیم موجود در ادبیات نظری پژوهش استخراج شد که اجزای اصلی الگوی مدیریت بحران مبتنی بر اندیشه حکمرانی امام علی (ع) بدین شرح است. در حوزه‌ی مدیریت پیش از بحران شامل تفویض اختیار است. در حوزه‌ی مدیریت حین بحران شامل طلب یاری از پروردگار متعال برای حل بحران‌ها، بسیج منابع انسانی، حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زا، اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، مشورت با تیم مدیریت بحران می‌باشد. سرانجام در حوزه‌ی مدیریت پس از بحران نیز شامل شفاف‌سازی، ایجاد نظم و حمایت از آسیب‌دیدگان در سیره‌ی حکمرانی امیرالمؤمنین (ع) می‌باشد.

در این پژوهش به تطبیق موارد فوق با بحران کرونا و ارائه راهکارها برای مدیریت این بحران بر مبنای شیوه‌های مدیریتی حضرت علی (ع) پرداخته شد. در مرحله پیش از بحران با توجه به اهمیت تأثیرگذاری تصمیمات و اقدامات در این مرحله، و مشخص نمودن خط مشی، در مبارزه با بحران شیوع کرونا، تشکیل ستاد ویژه مبارزه با کرونا و ستاد معنوی مبارزه با کرونا، همچنین تفویض اختیارات کافی به این مجموعه‌ها پیشنهاد گردید، در مرحله حین بحران به منظور تقویت هرچه بیشتر ثبات، مقاومت، تحمل و صبر در جامعه، با طلب یاری از پروردگار و استفاده از ظرفیت‌های مردمی در کنترل و مبارزه با گسترش ویروس، همچنین استفاده از راه کارهای ارائه شده در این پژوهش، به منظور حذف یا کاهش قدرت عوامل بحران‌زا و محدود نمودن دنیاگیری کرونا، و همچنین افزایش بصیرت عمومی و اعتلای فرهنگ جامعه با اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی، و سرانجام در مرحله پس از بحران، با شفاف سازی، ایجاد نظم در جامعه و حمایت از آسیب‌دیدگان می‌توان ضمن مقابله با این بیماری، تبعات و آسیب‌های آن را نیز محدود نمود. پیشنهاد می‌گردد پژوهشگران به مقایسه تطبیقی الگوهای نوین نظریه پردازان در خصوص مدیریت بحران با شیوه‌های مدیریتی امیرالمومنین علی (ع) بپردازند.

فهرست منابع

- ابن اعثم کوفی، أبو محمد أحمد (۱۴۱۱ هـ-ق)، الفتوح، مصحح: علی شیری، ج ۲، بیروت: دارالأضواء.
- ابن قتیبه دینوری، عبد الله بن مسلم (۱۴۱۰ هـ-ق)، الامامه و السیاسة (تاریخ الخلفاء)، مصحح: علی شیری، ج ۱، بیروت: دارالأضواء.
- افتخاری، اصغر و حسین زاده، ابوالحسن (۱۳۸۹)، الگوی مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی (ره)، مجله آفاق امنیت، ش ۹.
- اسکندری، حمید (۱۳۹۲)، الگوهای سناریونویسی در مدیریت بحران، تهران: بوستان حمید.
- آقاعلی، محمد و همکاران (۱۳۹۸ هـ-ش)، تازه‌های علمی کرونا ویروس‌ها در سازمان بهداشت جهانی، طب اورژانس ایران، دوره ۶، شماره ۱، ص ۱، مقاله ۲۰.
- بابایی اهری، مهدی (۱۳۸۲)، مدیریت بحران‌های سازمانی، مجله کمال مدیریت، ش ۴ و ۵: ۱۲۱-۱۲۲.
- ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال (۱۳۹۵ هـ-ق)، الغارات، تهران: انجمن آثار ملی.
- حسین زاده، ابوالحسن (۱۳۹۱)، مدیریت بحران سیاسی در سیره امام خمینی، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- خنیفه، حسین (۱۳۷۹ هـ-ش)، اصول مدیریت تربیتی از دیدگاه امام علی (ع)، پژوهش‌های تربیت اسلامی، زمستان، شماره ۴.
- خبرگزاری صداوسیما، نتیجه مثبت آزمایش اولیه دو مورد مشکوک به کرونا در قم، (۱۳۹۸/۱۱/۳۰)، <https://www.iribnews.ir/00B7WS>
- خبرگزاری ایمن، مبتلایان به کرونا در قم جان باختند، (۱۳۹۸/۱۱/۳۰)، www.imna.ir/news/411252
- خبرگزاری ایلنا، تایید فوت ۲ بیمار مبتلا به ویروس کرونا در قم/تمهیدات لازم برای پیشگیری از شیوع ویروس در استان تهران/احتمال قرنطینه‌شدن شهر قم وجود ندارد/کمبود لباس و تجهیزات نداریم، (۱۳۹۸/۱۱/۳۰)، <https://www.ilna.ir/fa/tiny/news-874237>
- خبرگزاری ایسنا، ناقلین چینی، منشاء کرونای جدید در ایران / توزیع رایگان ماسک در قم از امشب، (۱۳۹۸/۱۲/۰۴)، <https://www.isna.ir/news/98120402792>
- خبرگزاری ایسنا، شناسایی ۱۷۶۲ مورد جدید کرونا در کشور/۱۲۲ تن دیگر جان باختند، (۱۳۹۹/۰۱/۰۵)، <https://www.isna.ir/news/99010502143>
- خرگزاری تسنیم، کرونا با اقتصاد ایران و جهان چه می‌کند؟، (۱۳۹۹ /۰۱/۱۷)، <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1399/01/17/2236449>
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷ هـ-ش)، لغتنامه دهخدا، ج ۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رحیمی (روشن)، حسن (۱۳۹۹)، الگوی مدیریت بحران در اندیشه و سیره امام خمینی (ره)، فصلنامه مدیریت بحران، سال دوازدهم، دوره جدید، شماره ۴: ۷۳-۹۸.

روشندل اربطانی، طاهر، پورعزت، علی اصغر و قلی پور، آراین (۱۳۸۸ ه-ش)، تدوین الگوی جامع فراگرد مدیریت بحران با رویکرد نظم و امنیت، نشریه دانش انتظامی، سال دهم، ش ۱.

سعیدی، علیرضا (۱۳۸۴)، نظریه تعادل در مدیریت بحران، اولین کنفرانس بین المللی مدیریت جامع بحران در حوادث غیرمترقبه، تهران.

ستوده نیا، محمدرضا و جانی پور، محمد. (۱۳۹۱)، الگوی مدیریت بحران های سیاسی - اجتماعی از منظر امیرالمؤمنین علی (ع)، پژوهش نامه علوی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال سوم، شماره دوم، صص ۲۷ - ۵۲.

سایت تحلیلی خبری عصر ایران، کرونا به تهران و گیلان رسید، (۱۳۹۸/۱۲/۰۲)، asriran.com/002zxY.

شامی، یوسف بن حاتم (۱۴۲۰ق)، الدرالنظیم فی مناقب الأئمه اللہامیم، قم: جامعه مدرسین.

صفری فروشانی، نعمت الله و میرزایی، عباس. (۱۳۹۱)، بازشناسی مفهومی شرطه الخميس در زمان حکومت امام علی (ع)، فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه‌ی تاریخ اسلام، سال دوم، شماره ششم، صفحات ۶۵-۷۶.

طبری آملی، محمد بن جریر بن رستم (۱۴۱۳ ه-ق)، دلائل الامامه، قم.

عاملی، جعفر مرتضی (۱۳۸۹ ه-ق)، الصحيح من سيرة الامام علی علیه السلام، جلد ۳۴، قم.

کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (۱۴۰۷ ه-ق)، الکافی، ج ۵، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

گروه سلامت الف، توضیح درباره‌ی فوت دو بیمار در بیمارستان کامکار قم/شواهدی از کرونا دیده نشده، <https://www.alef.ir/news/3981129012.html>، (۱۳۹۸/۱۱/۲۹).

گودرزی غلامرضا (۱۳۸۶)، تصمیم گیری استراتژیک: مطالعه موردی موعودگرایی شیعه تهران، دانشگاه امام صادق. صادق.

مطهری، مرتضی (۱۳۹۰ ه-ش)، اسلام و نیازهای زمان، تهران، صدرا.

مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ه-ق)، بحارالانوار، ج ۲۳، بیروت، دار احیاء التراث العربی ۲.

مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین بن علی بن عبدالله هذلی (۱۴۰۹ ه-ق)، مروج الذهب و معادن الجوهر، تحقیق: اسعد داغر، ج ۲، قم: دارالهجرة، ج ۲.

مدنی، ضامن بن شذقم بن علی بن الحسینی (۱۴۲۰ ه-ق)، وقعه الجمل، قم، نشر محمد.

مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ه-ق)، الاختصاص، قم، المؤتمر العالمی لالقیة الشیخ المفید.

مردانی، علی (۱۳۹۰ ه-ش)، جایگاه تشویق و تنبیه در مدیریت علوی علیه السلام با تأکید بر نهج البلاغه، پژوهش های نهج البلاغه، تابستان، شماره ۳.

مالمیر، راضیه، ماهر، علی، طغیانی، راهله، صفری، محمد صالح (۱۳۹۹)، مدیریت بحران بیماری کووید ۱۹: باز مهندسی نظام ارائه خدمات سلامت در ایران، مجله علمی - پژوهشی سازمان نظام پزشکی، دوره ۳۸، شماره ۱، صفحات ۱۱-۱۸.

مرادی، روح الله (۱۳۹۱)، مدیریت بحران، تهران: دانشکده افسری امام علی.

نشریه مدیریت بحران و وضعیت‌های اضطراری

نقی پورفر، ولی الله؛ ابروش، رضا (۱۳۹۳ ه-ش)، بررسی مدیریت بحران جمل در سیره ی امیرالمؤمنین علی(ع)،
فقه و اصول حکومت اسلامی، تابستان شماره ۷۲-علمی-پژوهشی ISC.

نهج البلاغه

نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.

یعقوبی (بی تاریخ)، تاریخ الیعقوبی، قم، موسسه نشر فرهنگ اهل بیت (ع).

یزدانی، فضل الله (۱۳۸۱ ه-ش)، استراتژی‌های جنگ روانی از دیدگاه حضرت علی(ع)، پژوهش‌های مدیریت
راهبردی، بهار، شماره ۲۸ و ۲۹.

Devlin, Edward S., (2007) Crisis Management Planning and Execution, Auerbach Publications.

WWW.Crisisnavigator, Stoyan Nikolov Madzharov, The challenges of the future and the increasing significance of crisis management, 2006.

World Health Organization. Coronavirus. 2020. Available from: <https://www.who.int/health-topics/coronavirus>.

